

ATEBE: Dinî Araştırmalar Dergisi – ATEBE: Journal for Religious Studies

e-ISSN: 2757-5616

Aralık / December 2020, 4: 139-144

The Nabataean Tomb Inscriptions of Mada'in Salih. John F. Healey. Oxford: Oxford University Press, 1993, 298 s. ISBN: 0199221626

Deęerlendiren/Reviewed by

Esra Erdoęan řamlıoęlu

Arř. Gör. Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
Research Assistant, Social Sciences University, Faculty of Islamic Sciences, Department of
Qur'anic Exegesis

Ankara, Turkey

esra.erdogansamlioglu@asbu.edu.tr

orcid.org/ 0000-0003-2863-8797

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü/Article Types: Kitap Deęerlendirmesi / Book Review

Geliř Tarihi / Date Received: 14 Kasım/November 2020

Kabul Tarihi /Date Accepted: 2 Aralık/December 2020

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Aralık/December 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Cite as: Erdoęan şamlıoğlu, Esra. "The Nabataean Tomb Inscriptions of Mada'in Salih. John F. Healey. Oxford: Oxford University Press, 1993, 298 s. ISBN: 0199221626". ATEBE 4 (Aralık /December 2020/2): 139-144.

İntihal / Plagiarism: Bu makale intihal taramasından geğirildi/This paper was checked for plagiarism.

Copyright © 2020. Published by Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi / Social Sciences University of Ankara, Faculty of Islamic Sciences, Ankara, 06050 Turkey. All rights reserved.

CC BY-NC-ND 4.0 | This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-Non-Commercial NoDerivatives International License.

The Nabataean Tomb Inscritptions of Mada'in Salih. John F. Healey. Oxford: Oxford University Press, 1993, 298 s. ISBN: 0199221626

Öz

En eski Arap topluluklarından birisi olarak Nebâtîler, tarihin eski zamanlarından İslam dininin doğduğu güne kadar Arap düşüncesinin gelişiminde önemli bir konumda olmuştur. İslam öncesi Arap toplumunun düşünce dünyasını şekillendiren her türlü arka plan bilgisi Kur'an'ın anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. John F. Healey'in çalışması Nebâtîlerin tarihi, dini ve kültürü bakımından detaylı bilgiler sunmaktadır. Healey'in çalışmasının tanıtılmasının ve incelemeye tabi tutulmasının Eski Arap tarihi açısından akademiye önemli detaylar sunacağı düşüncesi bu kitabı değerlendirmemize sebep olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Nebâtîler, Petra, Meda'in Salih, El-Hicr.

Abstract

As one of the oldest Arab society, Nabataeans had an important role in the development of Arabian thought from the ancient times of history until the birth of the Islam. All kinds of background knowledge that shaped the world of pre-Islamic Arab society contribute to the understanding of the Quran. John F. Healey's work provides detailed information regarding the history, religion and culture of Nabataeans. The thought that the introduction and examination of Healey's work will provide important details to the academy in terms of Ancient Arab history has led us to evaluate this book.

Keywords: Nabataeans, Petra, Mada'in Salih, Hegra.

En eski Arap topluluklarından birisi olan Nebâtîler, MÖ.4.yy'da Arap Yarımadasının kuzeybatısında Ürdün çölünün kenarındaki dağlık arazide yaşamışlardır. Günümüzde Ürdün sınırları içinde yer alan Vâdî Mûsâ'da o dönemin en önemli ticaret yollarının da içerisinde geçtiği merkezlerden birisi olan Petra'yı inşa etmişlerdir. "Nabat" kelimesinin Akadca *nabātu* mas-tarından (fışkırmak, parlamak anlamında) veya Tevrat'ta geçen ve Hz. İsmail'in ilk oğlu olan Nebayot (נְבַיִת)'tan geldiği ile ilgili farklı iddialar mevcuttur. Bölgenin ismi, İslam öncesi dönemlerde Taberi'nin *Tarihu'l Umem ve'l Muluk* eserinde de geçtiği üzere Arapça "الحجر" kelimesi ile karşılanabilecek "Hegra" olarak bilinmektedir. İncelediğimiz kitabın adında geçen Meda'in Salih (مدائن صالح), bu bölgenin bir diğer ismi olarak Kur'an'da ismen geçen Salih Peygamberin ve kavmi Ashabu'l Hicr'in yaşadığı bölge şeklinde bilinmektedir. Bölge halkının dili sonrasında kendisinden Arapçanın da neşet ettiği Aramice'dir. Nebâtîler, dönemin Yahudi ve Roma toplumları ile çok sıkı ilişkileri olmuş ve Mezopotamya'dan da etkilenmiş bir topluluk olarak, Arap yarımadasının çok eski devirlerden beri var olagelen kültürel ve dini mirasına çok büyük katkılar sağlamıştır. Ancak bu katkının anlaşılması ve akademik çalışmalar tarafından dikkate alınması I. Dünya savaşının hemen öncesi gibi geç bir tarihte başlamıştır. Bölgenin ilk detaylı araştırması 1876-1877 tarihlerinde bölgeye

seyahat eden İngiliz gezgin Charles Doughty tarafından yapılmış ve *Travels in Arabia Deserta* isimli eserde 1888 yılında yayımlanmıştır. Doughty'nin çalışmaları takip eden C. Huber ve J. Euting 1880'lerde bu konuyla ilgilenmeye başlamışlardır. Sonrasında 1907-1909 ve 1919 tarihlerinde asıl çalışmalar iki Katolik rahip olan A. Jaussen ve R. Savignac tarafından yürütülmüş ve 1909-1914 yılları arasında yayımlanan kitapları *Mission Archeologique en Arabie* Nebâtîler'in mezar yazıtlarından kitabelere, bunların çevirilerinden transliterasyonlarına kadar birçok noktayı ele alan en önemli eser olmuştur. İncelediğimiz kitabın yazarı John F. Healey'in 1985'te bölgede yeni fotoğraflar çekmesine ve daha geniş araştırmalar yapmasına izin verilene kadar çok sınırlı sayıda araştırmacı bu alanla ilgili çalışmalar yapmıştır. Ancak bunların hiçbirisi kitabımızın yazarı kadar başarılı görünmemektedir. Healey'in incelediğimiz eseri bu alanda hazırlanmış, Jaussen ve Savignac'tan sonra gelen en iyi çalışma olarak kabul edilmiştir. Kitabın içerisinde Jaussen ve Savignac'a giden referanslardan, yazarın hem yeni fotoğraflar çekerek hem de çalıştığı yeni mezar yazıtlarını eserine koyarak önceki çalışmaları ilerletme yönündeki isteği görülmektedir.

Kitap giriş, dört ana bölüm, indeks ve bibliyografyadan oluşmaktadır. Eserin sonundaki 55 sayfa ilk iki bölümün Arapça tercümesi olarak hazırlanmıştır. Giriş bölümünde (1-48. sayfalar arası) Healey ilk olarak Nebâtîler üzerine yapılan çalışmaların tarihsel sürecini vermiştir. Sonrasında bölge ile ilgili açıklamalar yapmıştır. Yazar devamında bölgedeki mezar yapıları, İthlib Dağı ve yerleşim yerleri gibi alt başlıklar üzerinden Nebâtîler'in yaşadığı dönemdeki dini, sosyal ve kültürel yapıyı açıklamıştır. Nebâtîler'in tarihi ile ilgili çalışmaların az ve eldeki bilgilerin sınırlı olduğu ülkemiz akademik çalışmaları göz önünde bulundurulduğunda, İslam öncesi Arap toplumu ile ilgili yazarın verdiği bu bilgiler önemli ve yeni olmaktadır. Yazarın bu tarihsel bağlamla ilgili bilgisinin yeterince fazla olduğu kendisine ait 2001 yılında basılan *The Religion of Nabataeans A Conspectus* kitabında da açıkça görülmektedir. İncelediğimiz kitapta bu bilgiler çok özet bir anlatımla verilmiştir. Giriş bölümünde araştırma coğrafyası ile ilgili bilgi veren yazar sonrasında Nebâtîlerin bir topluluk olarak tarihi arka planlarına yer vermiştir. Nebâtîlerin Roma ve Yahudiler ile bağlarının anlatıldığı bölümde onlardan etkilenmeleri muhtemel noktalara da ara ara yer verilmiştir. Yazarın gerektiğinde sonraki dönem İslam öncesi Arapları ile yaptığı küçük karşılaştırmalar okuyucunun zihninde ilerde yapılabilecek çalışmalar için sorular oluşturur niteliktedir. Bu açıdan önemlidir. Nebâtîlerin krallarından bahseden yazar bu kısımda detaylı bir tarihlendirme de yapmıştır. Sonrasında Nebâtîlerin ticaret hayatından ve Meda'in Salih olarak da bilinen bu bölgenin ticaret ağındaki öneminden bahsetmiştir. Giriş bölümünün bu tarihsel arka planından sonra yazarın ele aldığı önemli ve kitabında asıl gayesini oluşturan konu Nebâtîlerin dini ve ölüm sonrası hayatı ile ilgilidir. Dini anlamda Yahudilerden az da olsa etki-

lenmiş olabilecekleri yazarın bahsettiği önemli detaylardan birisidir. Ayrıca Arapların Kur'an'da da geçen putları Allat, el-Uzza ve Manotu'nun mezar kitabelerinde verildiği şekliyle o dönemde de bilinen putlar olması bir diğer önemli ayrıntı olarak görülmektedir. Tüm bunların haricinde "Yüce Tanrı" anlayışı bağlamında önemli görülen "Duşara" isimli tanrı da Nebâtîler için mezar kitabelerinde de zikredildiği üzere önemlidir. Yazarın o dönemdeki dini anlayış ile ilgili verdiği bilgiler kitabın konusunun daha rahat anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Bu mezar yazıtları MS. 1-76 yıllarına aittir ki MS. I. yüzyıl Arap tarihi hakkında bilgi edinmek için yeterince eski bir dönemdir. Yazar giriş bölümünü III ve IV. bölümlerde detaylıca vereceği mezar yazıtlarının özelliklerinden bahsederek bitirmektedir.

Kitabın ikinci bölümünde (49-63. sayfalar arası) daha çok Nebâtîlerin dili üzerine bilgiler yer almaktadır. Nebâtîlerin dili Aramice olmakla birlikte geç dönem Aramiceden biraz farklı olarak daha çok o dönemde Persler tarafından kullanılan İmparatorluk Aramicesi'dir. Ancak Pers İmparatorluğu'nun ayrılmasından sonra Palmira, Edessa, Kudüs ve Petra'da kullanılan ortak bir Aramice ortaya çıkmıştır. Yazarın sonraki bölümlerde işlediği mezar yazıtlarının da doğal olarak dili olmasından dolayı yazar bu bölümde bu dilin Nebâtî toplumunda gelişimi ile ilgili kısa açıklamalar yapmıştır. Aramice ve türevleri hakkında ayrıca detaylı açıklamalar da verilmektedir. Sonrasında Aramice ile Arapçayı karşılaştırmıştır ki bu da kitabı orijinal kılan noktalardan birisi olmuştur. Mezar yazıtlarının bazılarında bulunan Arapça karakterler yazarın bu noktaya da ayrıca eğilmesine sebebiyet vermiştir. Kısaca yazar kitabın III ve IV. bölümlerinde teker teker ele alacağı mezar yazıtlarını, ilk iki bölümünde verdiği tarihsel, kültürel ve dilsel arka plan üzerinden işlemiştir. Sadece kitabeleri vermek yerine yazarın arka planı bu derece detaylandırması konu hakkında çok fazla bilgisi olmayan herhangi bir araştırmacının bile az çok konuyla ilgili bir anlama oluşturmasını destekler mahiyettedir.

Kitabın üçüncü bölümü (65-236. sayfalar arası) Nebâtîlerin el-Hicr bölgesindeki mezar yazıtları üzerinedir. Yazıtların numaralandırılması, işaretlemeleri, sembolleri ve metin içindeki özel isimlerin yazımı gibi konuları içeren kısa bir açıklamadan sonra yazar tüm yazıtları teker teker ele almıştır. Bu bölümde yazarın el-Hicr bölgesinde incelediği birisi yeni olmak üzere toplamda 38 tane metin vardır. Metinlerin her birisi araştırmacıların kolay bir şekilde kullanabilmeleri için Jaussen- Savignac sisteminde olduğu gibi numaralandırılmıştır (H 3= JS I 3 veya H 8= JS I 8 gibi). H 17 şeklinde numaralandırılan metin ise bu kitapta ilk defa yayımlanan ve MS. 72-73'e tarihlenen bir metindir. H 18 ise Jaussen- Savignac tarafından bahsi edilen ancak kitaplarında yer almayan bir metin olarak Healey tarafından kitap içerisine dahil edilmiştir. Bu metnin tarihi ise kitapta yer alan tüm metinlerin en geç tarihi olarak MS. 75-76'ya tarihlendirilmiştir. Bölümde her metnin bibliyografyası

verildikten sonra hangi mezarda bulunduğu bilgisi verilmiştir. Sonrasında ise metnin transliterasyonu yer almış ve devamında çevirisine yer verilmiştir. Yazılar ile ilgili notlar ve metnin yorumundan sonra “genel” başlığı altında yazarın yazıt ile ilgili düşünceleri yer almıştır. Yazarın özellikle yorum bölümünde yaptığı detaylı açıklamalar ve gerek Yahudilik gerekse İslam dini ile ilgili karşılaştırmaları bu bölümün en önemli noktalarındandır. Aramice kelimelerin Arapça ve İbranice başta olmak üzere farklı Sami diller ile benzerliklerinin kurulması ise özellikle etimoloji üzerine çalışan kimseler için bu yorum bölümlerinin bir diğer dikkat çeken noktasıdır. Bölümdeki her metin için ayrı ayrı uygulanan bu sistem yazarın bu konuya verdiği çabayı ve emeği de gösterir niteliktedir. Ancak bu bölümde çoğu yazıt tam metni ile yer almış olmasına rağmen H 6, H 10, H 17, H 18, H 31, H 38’in metinlerinde çevresel muhtemel sebepler dolayısıyla silinmeler, darbeler vb. olduğu da görölmektedir. Eksik olan metinlere, kelimelere rağmen yazarın anlamı bütün haline getirmek için en yakın tercüme yapıldığı söylenebilir. Bu bölüme ve belki de sonraki bölüme getirilebilecek en önemli eleştiri metinlerin fotoğraflarına ve orijinal metinlerine metne ayrılan bölümde değil de kitabın sonunda ekler olarak yer verilmesi olabilir. Araştırmacıların kullanımı açısından en azından orijinal metnin ekler kısmında değil de metnin yanında verilmesi karşılaştırma açısından kolaylık oluşturabilirdi.

Kitabın dördüncü ve son bölümü (237-248. sayfalar arası) Nebâtîlerin Hegra dışında el-‘Ula, el-Cevf ve Madeba gibi bölgelerde bulunan 5 tane mezar kitabesi üzerinedir. Bu bölümde de önceki bölüme benzer şekilde detaylı inceleme ve transliterasyon yapılmış, sonrasında ise tercüme, yorum ve kelime analizlerine yer verilmiştir. Bölgesel olarak yapılan ayırım konusu ve içeriği bakımından az da olsa ayrı olan bu metinlerin ayrıca değerlendirilebilmesi bakımından önemlidir.

Kitap yazarın “İndeksler” olarak isimlendirdiği bir bölüm ile devam etmektedir. Bu bölüm 3 ve 4. bölümlerde işlenen metinlerde geçen özel isimlerin, tanrı isimlerinden oluşan kutsal isimlerin, yer ve kabile isimlerinin listesini, kelimelerin anlamlarını ve hangi metinde yer aldığı ile ilgili bilgilerin olduğu bir sözlüğü ve şifre gibi yazılmış rakamların listesini içermektedir. Bu bölümü 17 sayfalık bir bibliyografya bölümü takip etmektedir. Kitabın 287. sayfasından itibaren ise araştırmanın fotoğrafları, yazar tarafından oluşturulmuş tablolar, haritalar, metinlerin orijinal halleri, harflerin her bir metinde farklılaşan versiyonlarının tabloları vb. tüm görsel materyaller başlıklar altında sıralanmıştır. Görsel materyaldeki çeşitlilik ve detay yazarın en az kitabın bölümleri kadar bu kısma da ayrı bir çaba harcadığını gösterir niteliktedir. Bu materyalin hepsi net ve düzenlidir. Kitabın en sonunda da ilk paragraflarda bahsettiğimiz üzere ilk iki bölümün Arapça tercümesine yer verilmiştir.

Healey'in kitabı anlattığımız içerik ve önemli olduğunu belirttiğimiz noktaları üzerinden düşünüldüğünde Nebâtîler ile ilgili çalışmalar arasında Jaussen- Savignac'dan sonra en önemli çalışma mahiyetindedir. Kendisinin bu alan ile ilgili yazdığı diğer kitaplar ve makaleler de onun bu alanın en yetkin şahsiyeti olmasına sebep olmuştur. Küçük de olsa eleştirilebilecek noktalarının olmuş olması çalışmanın kıymetini düşürecek kadar önemli değildir. Kendisinden sonra da Nebâtîler ilgili bu derece detaylı bir çalışma görülmemektedir.

Türkiye'de İslam dini ve Kur'an ile ilgili çok fazla çalışma olmasına rağmen vahyin indiği toprakların ve bu bölgenin insanının tarihinin bilinmemesi, Arap dili üzerine çok fazla durulmasına rağmen Arapçanın kendisinden neşet ettiği Aramice gibi bir dil ile ilgili çalışan veya bu dili bilen çok fazla araştırmacının bulunmaması, Arapçanın ait olduğu Sami dil ailesinin diğer dil üyeleri ile birlikte düşünülmeden Kur'an'ın ve İslam'ın anlaşılmaya çalışılması büyük bir eksikliklerdir. Yurt dışında yapılan çalışmalar ise konu bakımından çok sınırlı sayıda ve yetersizdir. Healey'in özelde incelediğimiz bu çalışması ve diğer eserleri bu bakımdan hem kendinden önceki çalışmaları içermesi hem de kendinden sonraki çalışmalara kaynaklık etmesi bakımından önemlidir. Bu değerli çalışmayı incelememizin, tanıtmamızın ve konuyla ilgili çalışmalar açısından değerlendirmemizin sebebi de bu ve benzeri çalışmalar üzerinden araştırmacıların bu alana yoğunlaşmasına bir katkı sağlayabilmektir. Umarım Healey'in yaptığına benzer çalışmalar fazlalaşır ve biz Kur'an'ın ve İslam'ın coğrafyasına bilgilerimiz üzerinden daha fazla yaklaşır, o dönemi ve insanlarını daha iyi anlayabiliriz.